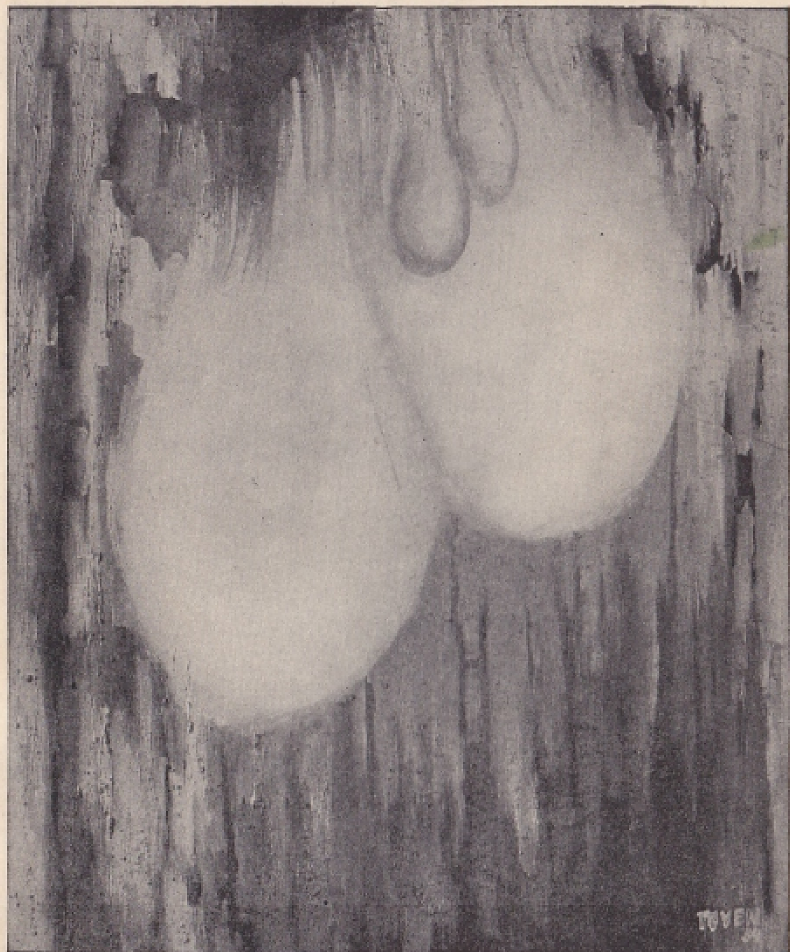

Bohuslav Brouk

Poslední dnové etiky

Kdo čtenáře zná, pro čtenáře nic už nedělá.
Ještě sto let čtenářů - a duch sám zatuchne.
FRIEDRICH NIETZSCHE

BOHUSLAV BROUK

POSLEDNÍ DNOVÉ ETIKY

Tajemnost tkví především v hlouposti. Tajemná je duše primitivů, tajemné jsou náboženské obřady, tajemný je hlas svědomí. Na světě je dosud mnoho tajemných věcí, ba stále a stále ještě nové přibývají, neboť nejen lidský rozum, nýbrž i lidská hloupost se domáhá pokroků. Oč méně tajemnější bude člověku příštího tisíciletí náš slovník, oplývající termíny: mravnost, čest, ctnost, spravedlnost, soucit, sociální cítění, zrada, surovost, neřest . . ., než slovník primitivů, v němž se střetáváme s pojmy: bůh, démon, totem, tabu. . .?

Víra v tajemné věci, uznání tajemných zásad, pravidel a postulátů je nejstarší a nejzakořeněnější tradicí již je možno sledovat ve vývoji lidstva, a proto zůstává nám lidské jednání od počátku až do dnešních dob veskrze nepochopitelné a nepředvídatelné. Člověk dosud větší nebo menší měrou pohrdal a pohrdá rozumem, darem přírodním, snaže se jednat podle svých instinktů, jimiž ho příroda nevybavila. Hloupost není ještě instinkt, avšak zdání instinktu může působit, takže, pozorujeme-li lidi, připadá nám, že jednají instinktivně a že jejich rozum je podřízen jakýmsi vyšším instancím. Jak nás učí přírodověda, je sice člověk tvor rozumový (homo

sapiens), ale ve skutečnosti více než rozumu dovolávají se lidé tušení, víry, svědomí, mravního imperativu a jiných irracionálních kriterií.

O irracionalitě svého jednání a usuzování ovšem člověk mnoho nepřemýšlí, a když se k tomu již odhodlá a usiluje pak o nápravu, nedostane se obvykle dále, než že ze své psychy vymýtí představy různých nadpřirozených bytostí, duchů a bohů. To naprosto dostačí k spokojenosti tuctového moderního, pokrokového člověka, a takovýto dnešní, eticky založený bezvěrec považuje se pak za bůhvíjak rozumově vyspělejšího člověka, než jakým je člověk, žijící v kázni a bázni boží. Po pravdě je však »přirozená«, »rozumová« etika atheistů rozumu vzdálenější než etika náboženská, a mravný bezvěrec se tedy rozumu odcizuje více než člověk založený nábožensky.

Jest totiž velmi snadno pochopitelné a velmi rozumné, jestliže nábožensky smýšlející člověk jedná mravně, neboť věře v boha, neposlušné trestajícího a poslušné odměňujícího, jedná tak proto, aby se bohu zalíbil a byl od něho odměněn. Desatero mravních přikázání, jež bůh pro lid stanovil, jsou logicky bezvadně opodstatněna.

Páté přikázání zní: »Cti otce svého a matku svou, ať se prodlejí dnové tvoji na zemi, kterouž Hospodin Bůh dá tobě.« (Exodus, XX., 12.) To znamená, že k sebezáchově člověka je naprosto nezbytné, aby ctil své rodiče, neboť jinými slovy bůh říká: »I ten, kdož by zlořečil otci svému neb mátеři své, smrtí ať umře!« (Exodus, XXI., 17.) Desatero božích přikázání je nutno dodržovat. Jinak nás stihne hněv boží a špatně se nám povede v životě i po smrti. V boha věřící lidé jednají tedy velmi rozvážně a zcela rozumově, chovají-li se podle božích přikázání, avšak — jak ospravedlníme rozumově desatero, popřeme-li existenci boha? Proč bychom se jím měli řídit, když nás nemůže stihnout ani trest ani odplata boží? Dekalog bez pána boha je ve psí.

Etika bez náboženství je nesmyslná kaprice, prostá svévolnost. Mravnost bez boha je absurdum. To poznal konečně již Voltaire, jeden z mála duchů, jejichž intelekt se nezastavil před žádným dogmatem, vtloukaným od kolébky lidem do hlavy. »Proč se zdá atheistická společnost nemožnou?«, ptá se Voltaire a odpovídá: »Protože se má za to, že lidé, kteří by neměli uzdy, nemohli by nikdy žíti pospolu, že

zákony nezmohou nic proti tajným zločinům a že je třeba Boha-mstitele, jenž by potrestal na tomto neb onom světě viníky, uniknuvší lidské spravedlnosti« (Dictionnaire philosophique). Bůh je tedy podle Voltaira jediným bezpečným udržovatelem mravnosti; zákony ji tehdy asi udržet nestačily. Od dob Voltairových jsou arciť světská bezpečnostní opatření mnohem vyspělejší, takže je jisté, že bez mravnosti a tedy i bez boha, jehož raison d'être je právě morálka, by se svět klidně obešel. Není-li tomu tak, je-li nadále k vývoji lidstva třeba mravnosti, pak ovšem nezbývá nic jiného než opět vzkřísit boha z mrtvých. *Nechcete-li uhasit v lidech mravní city, hlasy svědomí, vraťte jim jejich boha, logický důvod jejich mravnosti. »Přirozená« morálka vyžaduje větší potlačení rozumu než etika náboženská.*

Je-li nutno, aby etika byla nábožensky zdůvodněna, a pěstují-li se v lidech mravní zásady již od nejútlejšího věku, je nabíledni, že se lidé navracejí k bohu, k náboženství, že boj proti náboženství stále víc a více ztroskotává. Přírodní vědy, zasadivše náboženství dosavad nejtěžší ránu, opanovaly v minulém století veškerou lidskou kulturu, prodchnuly svým duchem jak

všechny vědy a filosofii, tak i umění, ale dnes, zdá se, pozvolným znovuvzkříšením božím upadají zase v zapomenutí. Nad úpadkem významu přírodních věd pro duševní vývoj lidský není se však nutno pozastavovat ani bědovat. Laický zájem o přírodní vědy byl přespříliš neúměrný tehdejšímu jejich kulturnímu významu. Zájmu o ně bylo souzeno, aby tak jako tak ustal, neboť přírodní vědy si zvolily špatnou, neschůdnou cestu k uplatnění. Jestliže bojovaly proti fixní idei boha-stvořitele místo proti etice, jestliže vyvracely existenci boží místo mravní přikázání, pak nemohly nikdy trvale zdolat a nahradit náboženství, jak se jejich přívrženci prostoduše domnívali. Boj o uplatnění přírodovědy v kulturním vývoji lidského ducha je možno zahájit jen bojem proti morálce, bojem proti etickým přikázáním. Potřít náboženství a zaujmout jeho místo může přírodověda jediné tehdy, oprostí-li lid nikoliv od boha, nýbrž od potřeby víry v něho. Zničit náboženství neznamená pensionovat, odstranit boha, nýbrž zavrhnout jeho zákony, zničit jeho zbraně. Zdařilým atentátem na vojevůdce nezničíme armádu, ba neodstraníme ani jejího vojevůdce, neboť si nalezne nového, a právě tak i etika, zbavená boha, opět si ho nachází. Vědecký

výklad o vzniku vesmíru a života, pokud jej lze vůbec sestrojit, ohrožuje dočasně boží existenci, ale jádro náboženství, jeho zárodek, věčně schopný regenerace, zůstává jím nedotčen.

Přírodní vědy nebyly tedy s to svými kosmogonickými teoriemi, vylučujícími bohastvořitele, nikterak otřást v základech lidskou duší. Způsobily jen přechodný shock. Kant-Laplaceova teorie vzniku sluneční soustavy spolu s Darwinovou teorií postupného vývoje organismů nemohly samy o sobě pozměnit lidský život, a jestliže se v to věřilo, byl to planý poplach, marné naděje a zbytečné obavy. Přímý boj proti bohu je úplně marný. Vymyká se schopnostem přírodních věd, neboť dozajista budou vždy existovat neprobádané záhady, v jejichž sférách bude možno vyznavačům boha bezpečně skrýti svoji modlu. Naproti tomu však lze přírodovědcům velmi snadno dokázat nerozumnost a nepřirozenost etiky, a dokáží-li ji, budou slavit svrchované a trvalé vítězství.

Věk rozumu, věk přírodních věd může vzejíti až na troskách etiky, naprostým vymýcením etiky, neboť etiku nelze nikdy pěstovat v sterilisovaném stavu, v takovém

stavu, v němž by nevzkličila v náboženství. Etika si vždy, dříve nebo později, podmaní rozum. Bezpečnost rozumu, vláda vědy je možná jen v naprosto aseptickém prostředí, v prostředí, nezamořeném pražádnými apriorními předpoklady ani postuláty, žádnými irracionálními etickými směrnicemi. Žel však, přírodovědci místo, aby se bránili nejhoršímu nebezpečí, největšímu nepříteli — etice, spokojili se tím, že napadali naivní představu boha, o sobě samé naprosto neškodnou, a etice se snažili naopak napomáhat. Dali se oslepit leskem božího trůnu, ale jeho pevné pilíře v temném podsvětí neviděli. Nepoznali, že etika je sémě veškeré irracionality, veškerých vývojových zmatků a v své prostoduchosti se snažili ji dokonce vědecky pěstovat. Povýšili etiku naroveň logice a estetice, ačkoliv to je vlastně konglomerát zmrzačené logiky a estetiky, učinili z ní samostatnou vědu, i když se zabývá pouhým souborem problémů všemožných jiných vědních disciplin, i když její činnost nelze jinak pojímat, než jako nevědecké, neodbornické řešení otázek sociologických, národohospodářských, biologických, atd. *Etika je zpotvořená estetika a logika, je to estetika a logika chudých duchem, estetika s neestetickými postuláty, logika s ne-*

logickými konklusemi. Etika učí nás milovat a obdivovat hnus místo krásy, učí nás nalézat zalíbení ve zvřeďovatělých tělech a v slabomyslných duších, právě tak jako nás rovněž učí jednat nelogicky, proti našim tužbám a přáním, podstupovat bolest místo okoušení rozkoše, vážit si porážky místo vítězství, atd. Etika je perversní, masochistická estetika a logika.

Duševně nezmrzačený člověk touží jen, aby ukojil svá přirozená pudová přání, a k jejich ukojení využívá rozumu. Etiky nezná. Naše pudová přání určují základní principy estetiky, a rozum ukazuje nám cesty, jak s nimi prorazit. »Vyššími« etickými principy a směrnicemi nebyli jsme přírodou obdařeni. Přes to přese všechno je však nutno uznat, že etika, i jako přirozenosti lidské odporující jev, měla velký historický význam a vývojové opodstatnění. Etika byla nutná, aby primitivní člověk dosáhl dnešního stupně civilisace. Etika byla drastickým, náhlým uniformním ukázněním lidské estetiky a logiky, a jediné její pomocí bylo možné, že se člověk pozvedl v svých estetických tužbách nad idol praehistorických Venuší a že se naučil svého rozumu užívat dokonaleji, nejen k tomu, aby lstivě přepadával kořist.

Historický význam nelze etice upřít, ale je rovněž nemožné, abychom byli tak konservativní a domýšleli se, že bez etiky to v životě již nikdy nepůjde. Společnost dospěla totiž pod záštitou etiky dnes k takové organisaci, že jí sama o sobě dostačuje k udržení a dalšímu vývoji. Ještě Voltaire vzdoroval atheismu, obávaje se, že bezbožníci by ho byli s to připravit o hrdlo, neboť tehdy se asi nemohlo spoléhat na účinnost světských bezpečnostních opatření jako dnes. V naší době je totiž bezpečnost zaručena světskými zákony dokonaleji než kdy jindy zákony božími. Nejsme-li zavražděni, děkujeme za to nikoliv účinnosti řečí moralistů a kněží, nýbrž účinnosti zákonů a důslednosti jejich strážců. Lidé nevraždí dnes konec konců proto, že se obávají trestů, a nikoliv snad, že by se vraždy štítili, že by ji z mravních důvodů nebyli s to provést. Pána boha, imaginárního policajta, nahradily ozbrojené bezpečnostní orgány, které sice nejsou vševědoucí, ale které zato promlouvají dříve než na posledním soudu. Etika za mezinárodní bezpečnostní služby, za soupisu obyvatelstva, atd. je zbytečná. Byla by se snad v dnešních dobách ještě osvědčila na arktických pláních, kde ztroskotala výprava generála Nobile, ale, jak se již ve světě stává,

tam, kde jí bylo právě třeba, tam jí nebylo. V normálních poměrech je morálka pak přebytečná i jako pomocné opatření. *Lidstvo jest možno ukáznit zcela dobře danými zákony, a kdyby to snad nedostačovalo, lze zákony zostřit. Budeme-li zavražděni, oloupeni, ošizeni, atd. přičtěme to na vrub sentimentálně umírněným zákonům nebo jejich přespříliš blahovolnému uplatňování.*

Jak zřejmo, pokusy o vybudování »přirozené«, »racionální« etiky, byly po zhroucení boží autority nejen proradné, neboť si takto vědci vypěstili zbraň proti sobě samým, zbraň proti rozumu a vědě, nýbrž i zbytečné, jelikož se dnes svět obejde s klidem bez morálky. Konečně pak pokusy o vědecké zdůvodnění morálky, rozumový výklad nerozumnosti, racionální obhajobu irracionality, byly i pokrytecké, demagogické. Etiku v celé její šíři nelze nikdy racionálně zdůvodnit, vysvětlit prospěchem společnosti, neboť etické jednání je nerozumné, namnoze společnosti neprospěšné. Pokuste se na příklad utilitaristicky vysvětlit úctu k starým lidem. »Uvolněte místo starým!« — čtete ve vozech pouliční dráhy asi proto, že je prospěšnější, aby si odpočinul pensista, než člo-

věk, na kterého čeká práce. Nebo zaznívají k vám prosby: »Podporujte mrzáčky!« — snad proto, že jejich život přináší společnosti užitek? »Přirozená« morálka zůstala pouhým snem, ba ani akce, jež lze rozumově, utilitaristicky zdůvodniti, nikdy se tak nezdůvodňují, nýbrž ospravedlňují se čistě eticky. Zajisté nebyla dosud pořádána žádná sbírka ve prospěch nezaměstnaných, jejímž heslem by bylo: »Podpořte nezaměstnané, abyste bezpečni byli doma i na ulici, abyste preventivně zabránili vzrůstu zločinnosti.« Od nepaměti až podnes halasí se jen se soucitem, láskou k bližním, sociálním cítěním, atd.

Pokud se pak týká pokusů, vysvětlit a oprávniti morálku quasi biologicky jakožto apriorní, vrozenou vlastnost lidskou, pídili se její obhájci po dokladech morálky v celé říši živočišné, i u nejnižších živočichů. Byly to ovšem pokusy neméně beznadějné než pokusy učinit z etických postulátů logické konkluse. Předem je k těmto pokusům nutno podotknout, že vše to, co je správné třeba u slepic, není ještě směrodatné pro člověka, ale i kdybychom se již odvážili aplikovat na člověka kdejaký příklad z říše živočišné, nenalezneme tu nikdy příkladu pro lidskou morálku. Je sice prav-

da, že ptáčci pečují o svou rodinu, avšak existují naopak i živočichové, kteří svá mláďata požírají. Dejme však tomu, že i láska k mláďatům by byla zásadně všem zvířatům vrozena, pak přes to přese všechno nenajdeme zase v přírodě příkladu, aby se rodičové starali o zplozená nedochůdčata. Zrůd se živočichové štítí. Bílá vrána nesmí ani do hnízda, ani do hejna. Vezmeme-li si tedy příklad z přírody, je snad dobře, že zakazujeme potraty, avšak je též nutno, abychom naopak zakazovali život zrůdám, které nejsou s to se samy obživit, jež žijí na útraty společnosti, aniž by jí kdy mohly v sebemenší míře prospět. Brojí-li moralisté proti potratům a dovolávají-li se dojemné lásky rodinné u zvířat, ať se tedy také nestrachují sáhnout na krk individuím, společnost naprosto zbytečně zatěžujícím. Obhajuje-li se pak protipotratový zákon utilitaristicky, je rovněž v zásadě oprávněný, neboť čím více lidí je zrozeno, tím je větší pravděpodobnost, že se vyskytne více geniů a jiných zvláště zdatných lidí, avšak jeho oprávněnost je vázána podmínkou, že neopomeneme vydati zároveň i zákon o odstřelu škodné, jejž si racionální utilitarismus vyžaduje jménem společnosti ještě resolutněji než zákon protipotratový. *Příroda je nesmír-*

ně plodná, jelikož počítá s enormními ztrátami, a proto je také na lidstvu, aby bylo enormně plodné jediné tehdy, předpokládá-li enormní ztráty a nepočítá-li s vypiplánim kdejaké zrůdy. Skleníkové pěstění zrůd, jež se stále zdokonaluje a rozšiřuje, nikoliv snad v zájmu vědy, nýbrž v intencích etických, je nepochopitelnou realisací jakýchsi surrealistických fantasií. Maloměšťákům se sice hnusí surrealismus v umění, ale v životě mu sami s největší péčí a zájmem umožňují, aby prorazil.

Příroda po každé stránce přímo hazarduje materiálem, ale lidé to nechtějí postřehnout. Smrt každého individua považují za strašné neštěstí. Na záchranu jediné letkyně, která si vzlétne nad oceán, nelitují vynaložit denně milionové náklady a vysílati sta jiných lidí v nebezpečenství smrti. Lidská sentimentalita se zvrhla v dadaismus, stala se, i když se to zdá paradoxní, přímo cynickou. V lítosti nad ztrátou semene vyroněného mimo vaginu byli by lidé s to zavraždit každého člověka, který se takto »provinil«. Etika, jejíž život je dnes zbytečně prodlužován, bují v patologických formách. Zasahuje vždy »zla«, která společnosti nejméně škodí, a vynu-

cuje si brutální trest za každou malichernost, zatím co se snaží opravdové zločiny ochránit před neslitovnými zákony. Etikou zhovadilí lidé stavěli by nejraději šibenice pro každého »surovce«, jenž ubližuje němé tváři, a zvláštní sekta umravněnců t. zv. vegetariáni, odpírající požívat maso z etických důvodů, nejraději by zavřeli všechny masožravé lidi do koncentračních táborů. Naproti tomu však i život mnohonásobných vrahů je jim posvátný, a, jsouce organisováni v různé společky, ostře protestují proti jakémukoliv trestání individuí, jež se dopustila nezákonných činů z chorobných motivů, jako kdyby společnost neutrpěla touž škodu, ať už jde o zločiny, provedené z »neodolatelného nutkání«, nebo o zločiny spáchané »svévolně«.

Vraždící sadisté patří prý do ústavů pro choromyslné, neboť nemohou za své zvláštní sklony. Že za svou perversi nemohou, je ovšem mimo diskusi, avšak každý, jak normální, tak chorobný člověk, musí své pudy potlačovat, omezovat, a snažit se nalézti pro ně ukojení, které by se nepříčilo zákonu. Kdyby sadistické sklony měly být omluvou nebo jen i polehčující okolností v trestním stihání vražd, bylo by nutno omlouvat i znásilnění jako jednání pudové.

A právě jako se nedovoluje lidem omlouvat násilný skutek žádostivostí, tak se nemá ani dbát omluv sadistického běsnění chorobnou náklonností. Neméně směšné je pak i brojení moralistů proti trestu smrti. Je-li některý člověk tak nebezpečný, že musí být nadosmrti internován, nebo provedl-li čin, za nějž nejmírnější trest je doživotní žalář, bylo by mnohem rozumnější, t. j. společnosti prospěšnější, kdyby byl popraven, neboť hřbitov je levnější než věznice, a pak z hrobu nemůže nikdo utéci ani být propuštěn.

Duch humanity povznesl lidi k blbosti. Chápou život jako sentimentální filmeček a heroisují zbojníky, jejimž vraždám učinila konec kulka z četnických karabin, litujíce, že nebyli polapeni živí do sítí a poté ochráněni před trestem přímluvami různých hnutí pro pěstování sentimentality. Občané mohou vraždit, zákon však nikoliv. Zákon je podle humanistů milenka, která se nechá skopat jediné proto, aby měla co odpouštět, a ukázala proti hrubosti druhých svou ušlechtilost. Humanisté chtějí udělat ze společnosti baráčnickou organisaci, prodchlou slitováním a milosrdenstvím, a vystavenou na pospas antisociálním individuím. Rozumovou zásadu staroza-

konní: Zub za zub, oko za oko, snaží se nahradit heslem Kristova učení: Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem. Proti tomu, aby se řešily spory diskusí nic nenamítáme, ale je nejapné, chtít diskutovat s člověkem, který se ohání jen pěstí. *Proti pěsti pěst!* Život je neslitovný boj, a kdo chce obstát, musí se naučit bojovat všemi zbraněmi. Je směšné, že lidé, kteří se zdají rozumově vyspělí, útočí na příklad dnes na tu neb onu válčící stranu ve Španělsku pro její zvěrstva. Válka je zvěrstvo, a kdo je zvířečtější, zvítězí. Ti, kdo podepisují manifesty proti zvěrstvům španělských fašistů, učinili by lépe, kdyby poslali alespoň jedinou patronu vládním.

Sentimentalitě by měla být učiněna již jednou přítrž. Je nutno lidi převychovat, nekázat jim stále o spravedlnosti a právech, nýbrž naučit je znát a využívat možností. Lidé jsou dnes vychováváni jako trpitelé, jimž se stále ubližuje, a nikoliv jako chlapi, kteří mají rozum a sílu, z utrpení se vymanit. V dětství se lidem všecko snáší na dosah ruky, litují se, atd., místo aby se učili překonávat překážky vlastními silami. Výchova si žádá tvrdosti a přísnosti, rodiče a pedagogové nechť jsou dětem spíše nepřáteli než přáteli. Sku-

tečný život bude pak lidem snesitelnější, budou do života lépe vyzbrojeni. Děje-li se však pravý opak, přicházejí lidé do života zatíženi infantilismem, vědouce jen o své hubě, ale neznajíce svých zubů. Etické a humanistické ideály učinily z nich blbečky, které bez hlesu sežerou vlci, ta šťastná individua, která se sama přítěže morálky zbavila! *Etika je opium lidstva, náboženství je jen jeho nevyhnutelný následek — opiová halucinace. Kdo užívá opia, neujde jeho šalebným snům.* Člověk bojující za svůj lepší zítřek musí se již jednou rozžehnat s hlupci, kteří ze svého zápecí žalostně vykřikují »Foul — surovost«, kdykoliv se ve světě zdvihne nějaká pěst, s blbečky, kteří mravně odsuzují Hitlera, místo aby se mu bránili stejnými zbraněmi, s idioty, kteří žvaní o právech dělníků, místo aby dělníky poučili o jejich moci a možnostech.

Svět, jak vidět, je dosud velmi zetisovaný, ale přece jen lze již pozorovat, že pomalu nastává nová doba, éra neokleštěného a neskrývaného rozumu. Jedním z prvých záblesků nového ducha Evropy, moderního osvícenství je zajisté komunismus, historicko-materialistický názor světový, jenž nás učí, že dělník nemá práva, nýbrž mož-

nosti, že komunistické zřízení bude příští společenskou organisací nikoliv proto, že je spravedlivější, nýbrž jediné proto, že bude vybojováno, že život dělníkův bude snesitelnější nikoliv proto, že se to srovnává se sociálním cítěním, nýbrž proto, že si to dělník vynutí. *Sociální cítění je soukromá zábava buržoasie.*

V poslední době zbavili se pak i odpůrci komunismu etických zásad. Hitlerismus znovu dokázal, že lid lze organisovat bez etiky, že pro odium surovosti není zpečetěn zánik žádného režimu. Třetí Říše dokonce přímo zavádí neskrývaný přírodní životní boj, o němž nás prvně poučil Darwin, do společenské organisace, žel však zabředá jeho rasistickou formulací do nejpochybnějších sfér přírodovědy, takže tu spíše běží o zneužití přírodních věd, než o jejich využití. Rasová příslušnost nepředurčuje nikterak zdatnost lidstva, jak se mnozí eugenikové v Říši domnívají, a i kdyby tomu tak bylo, neměli by nordikové právo vyhlazovat Židy, neboť Israelité dali světu zajisté percentuálně nesmírně více vynikajících lidí než dolichocefální plaví nordikové. Věří-li již kdo rasistickým teoriím, měl by si přát, aby Židé vyhubili nordickou »lůzu«. Nejen etika, nýbrž i roz-

um může tedy vést na scestí, avšak rozum lze snáze korigovat, než tajemné, v hloubi hlouposti vzklíčené mravní postuláty.

Konec konců, ať již na světě vládne dnes jakákoliv mizerie, můžeme přece jen pozorovat, že dějiny se začínají racionalisovat. Ovšem povrchní tvářnost komunistů, tak i nacistů je etická, ani Hitler, ani kominterna neodvažuje se zřeknout oficiálně morálky a jejích rekvisit: sociálního cítění, mírumilovnosti, atd., arciť jen z důvodů demagogických, a to spíše na oklamání svých nepřátel než svých stoupenců. Etika se ve skutečnosti nezadržitelně hroutí. O tom nás přesvědčuje každý hlubší pohled na soudobé dějinné události. Rozum počíná zaujímat své místo. Věda po dlouhé době přece jen vymýcením etiky přemáhá náboženství a racionalisuje společenskou organisaci. *Naturalismus — duch nové Evropy — vítězí nad humanismem. Pohled na svět skýtá přírodovědci plno nadějí.*

Bohuslav Brouk: Poslední dnové etiky
Obálka a typografická úprava od Toyen. Vytiskla knihtiskárna Bratří Římsové v Blatné v říjnu 1937. Vyšlo jako druhý soukromý tisk autorův.

TOYEN
34